

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЗАҢНАМА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АҚПАРАТ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖУРНАЛЫ
ISSN 2788-5283
eISSN 2788-5291
ТОМ 80 НӨМІРІ 4(2025), 330-345

ӨОЖ 341.96
FTAMP 10.87.27
DOI 10.52026/2788-5291_2025_80_4_330
Ғылыми мақала

© Ж. Қанатқызы^{1*}, К.Ж. Алтаева², Ш.Қ. Ергөбек³, 2025

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³ Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академия, Алматы, Қазақстан

(e-mail: ¹zhuldyzkanatkyzy922@gmail.com; ²kamilya_a1983@mail.ru; ³shyngys.ergobek@mail.ru)

ЭКОНОМИКАЛЫҚ САНКЦИЯЛАРДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДАҒЫ АДАМНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ САҚТАЛУЫНА ӘСЕРІ

Аннотация. Мақалада халықаралық қақтығыстар жағдайында экономикалық санкциялардың адамның экономикалық құқықтарын сақтауға әсері туралы күрделі мәселе қарастырылады. Сыртқы саясат құралы ретінде қолданылатын санкциялар көбінесе бейбіт тұрғындар үшін күтпеген салдарға алып келеді, олардың өмір сүру деңгейіне, азық-түлікке, денсаулық сақтауға, білімге және басқа да экономикалық игіліктерге қол жеткізу құқығын бұзады.

Мақалада санкцияларды қолданудың екіұштылығы талданады: бір жағынан олар соғыс қимылдарын тоқтатуға және адам құқықтарын қорғауға бағытталуы мүмкін, екінші жағынан экономикалық құлдырауға, кедейліктің өсуіне, азық - түлік қауіпсіздігінің бұзылуына және өмір сүру жағдайларының нашарлауына ықпал етеді.

Авторлар мәселеге әртүрлі көзқарастарды қарастырады, әртүрлі қақтығыстарда санкцияларды қолдану мысалдарын талдайды, сондай-ақ санкциялардың бейбіт тұрғындарға теріс әсерін азайту тетіктерін зерттейді. Мақалада санкцияларды қолданудың орындылығын неғұрлым егжей-тегжейлі құқықтық талдау, сондай-ақ оларды енгізу кезінде адамның экономикалық құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету тетіктерін әзірлеу қажеттілігі атап көрсетілген.

Авторлар сонымен қатар кедей және осал популяциялар жиі зардап шегетін Санкциялар ауыртпалығын біркелкі бөлу мәселесін қарастырады, ал бай және әсер етушілер Санкциялар жүйесіндегі олқылықтарды өз пайдасына пайдалана алады.

Қорытындылай келе, авторлар олардың бейбіт тұрғындар үшін жағымсыз салдарын азайтуға бағытталған экономикалық санкцияларды қолдануды оңтайландыру бойынша бірқатар ұсыныстар ұсынады. Атап айтқанда, авторлар гуманитарлық көмек саласындағы халықаралық ынтымақтастықты күшейтуді және олардың халықаралық құқыққа сәйкестігін қамтамасыз ету және адам құқықтарын қорғау үшін санкциялардың қолданылуын тиімді бақылау және бақылау тетіктерін әзірлеуді ұсынады.

Түйінді сөздер: экономикалық санкциялар, халықаралық қақтығыстар, адам құқықтары, адамның экономикалық құқықтары, халықаралық құқық.

* хат-хабарларға арналған автор. E-mail: zhuldyzkanatkyzy922@gmail.com.

Кіріспе. Қазіргі геосаясат әлемінде экономикалық санкциялар халықаралық стандарттарды бұзатын немесе қауіпсіздікке қатер төндіреді деп есептелетін елдерге немесе режимдерге қысым көрсету үшін қолданылатын халықаралық саясаттың кең таралған құралына айналды. Әлемдік аренадағы субъектілердің мінез-құлқын халықаралық нормаларға сәйкестендіру үшін экономикалық санкциялар мақсатты елдердің экономикалық, саяси және әлеуметтік аспектілеріне әсер ете алатын құрал ретінде қолданылады.

Алайда, экономикалық санкциялардың адамның экономикалық құқықтарының сақталуына әсері күрделі және көп қырлы күйінде қалып отыр. Жаһандық тұрақтылыққа орасан зор салмақпен шешімдер қабылданатын халықаралық қақтығыстарда санкциялар қаншалықты тиімді және олардың қарапайым азаматтардың негізгі құқықтары мен мүдделеріне әсері қандай деген сұрақ талқылаудың ажырамас бөлігіне айналады [1, 56-б.].

Бұл мақаланың мақсаты – халықаралық қақтығыстардағы экономикалық адам құқықтарының сақталуына экономикалық санкциялардың әсерін талдау. Біз санкцияларды қолданудың әртүрлі жағдайларын, олардың оң және теріс аспектілерін қарастырамыз, сондай-ақ жаһандық сын-қатерлердің шешімін табуда саяси және құқықтық мүдделерді теңестіру бойынша ұсыныстар береміз. Бұл тақырыпқа назар аудару, қазіргі заманғы геосаяси шиеленістерге және әрбір адамның негізгі құқықтары мен қадір-қасиетін сақтай отырып, саяси мақсаттарға қол

жеткізе алатын тиімді халықаралық стратегияларды әзірлеу қажеттілігіне байланысты өзекті болып отыр.

Қазіргі әлемде экономикалық адам құқықтарын құрметтеу, әсіресе жаһандану және халықаралық қақтығыстар жағдайында барған сайын өзекті тақырыпқа айналуда. Осы құқықтарды қорғауды қамтамасыз етуде әртүрлі халықаралық стандарттарда анықталғандай халықаралық құқық пен халықаралық механизмдер маңызды рөл атқарады.

Материалдар мен әдістер

Әртүрлі құжаттарда бекітілген халықаралық стандарттар адамның экономикалық құқықтарын анықтау мен қорғаудың негізі болып табылады. Негізгі құжаттардың бірі – Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт. Бұл құжат еңбекке, әділ еңбек жағдайларына және денсаулық пен әл-ауқатқа сәйкес келетін өмір сүру деңгейіне құқықты қоса алғанда, экономикалық құқықтардың кең ауқымын анықтайды¹.

1966 жылы қабылданған Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт халықаралық адам құқықтары құқығының маңызды негізі болып табылады. Оның рөлі мүше мемлекеттерді өз азаматтарының экономикалық құқықтарын құрметтеуге және қорғауға міндеттейтін ортақ стандартты құру болып табылады. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы және Халықаралық еңбек ұйымының стандарттары сияқты қосымша құжаттар экономикалық құқықтардың принциптерін нақтылау және дамыту

¹ Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000087> (жүгінген күні: 10.09.2024).

арқылы Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактін толықтырады.

Адамның экономикалық құқықтарын сақтаудың негізгі аспектілерінің бірі бұл құқықтардың мемлекеттердің міндеттерімен байланысы болып табылады. Халықаралық стандарттарға сәйкес мемлекеттер өз азаматтарының экономикалық құқықтарын құрметтеуге, қорғауға және қамтамасыз етуге міндетті. Құрмет – бұл құқықтарды бұзуы мүмкін әрекеттерден аулақ болу, қорғау – үшінші тұлғалар тарапынан бұзушылықтардың алдын алу, ал қамтамасыз ету – экономикалық құқықтарды жүзеге асыруға жағдай жасау².

Талқылау және нәтижелер

Экономикалық санкциялар мен Адам Құқықтары саласындағы экономикалық санкциялар туралы негізгі стильдендірілген фактілер халықаралық бейбітшілік пен тәртіп жағдайын елемейтін кез келген құқық

бұзушы елмен күресу үшін жұмсақ қару ретінде қарастырылады. БҰҰ жарғысының №39-43 бабында егер Қауіпсіздік Кеңесі кез-келген ел халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қандай-да бір зиян келтіреді деп санаса, онда ол жедел шаралар қабылдауы мүмкін, яғни қарулы күштерді пайдалану, қаржы жүйелерін бұзу, дипломатиялық қатынастарды үзу және байланыс арналарын үзу мұны түзету үшін ел және БҰҰ-ға мүше барлық басқа елдер осы шешімдерді қабылдауға міндетті. Бірақ уақыт өте келе экономикалық санкциялардың енгізілуі сарапшылардың олардың жарамдылығына қатысты кейбір сұрақтарын тудырды. 1976 жылдан 2019 жылға дейін адам құқықтарын қорғау мақсатында бүкіл әлем бойынша 52-ге жуық елге экономикалық санкциялар енгізілді. Осы уақыт ішінде кейбір елдерге бірнеше рет экономикалық санкциялар енгізілді.

1976-2019 Жылдардағы Санкцияланған Елдердің Тізімі²

Санкцияланған Ел	Экономикалық Санкция (жыл)	Санкцияланған Ел	Экономикалық Санкция (жыл)	Санкцияланған Ел	Экономикалық Санкция (жыл)
Ауғанстан	1999; 1979	Гамбия	2014; 2017	Сауд Аравиясы	2018
Албания	1994	Гватемалла	1977	Самали	1988; 2008; 2009
Ангола	1993	Гвинея	2002; 2008; 2009; 2010; 2014	Оңтүстік Африка	1985
Аргентина	1977	Гаити	1986; 1987; 1991; 2001	Оңтүстік Судан	2011; 2014
Беларусь	2006; 2011; 2004	Индонезия	1991; 2018	Судан	1990; 1991; 2005; 2006

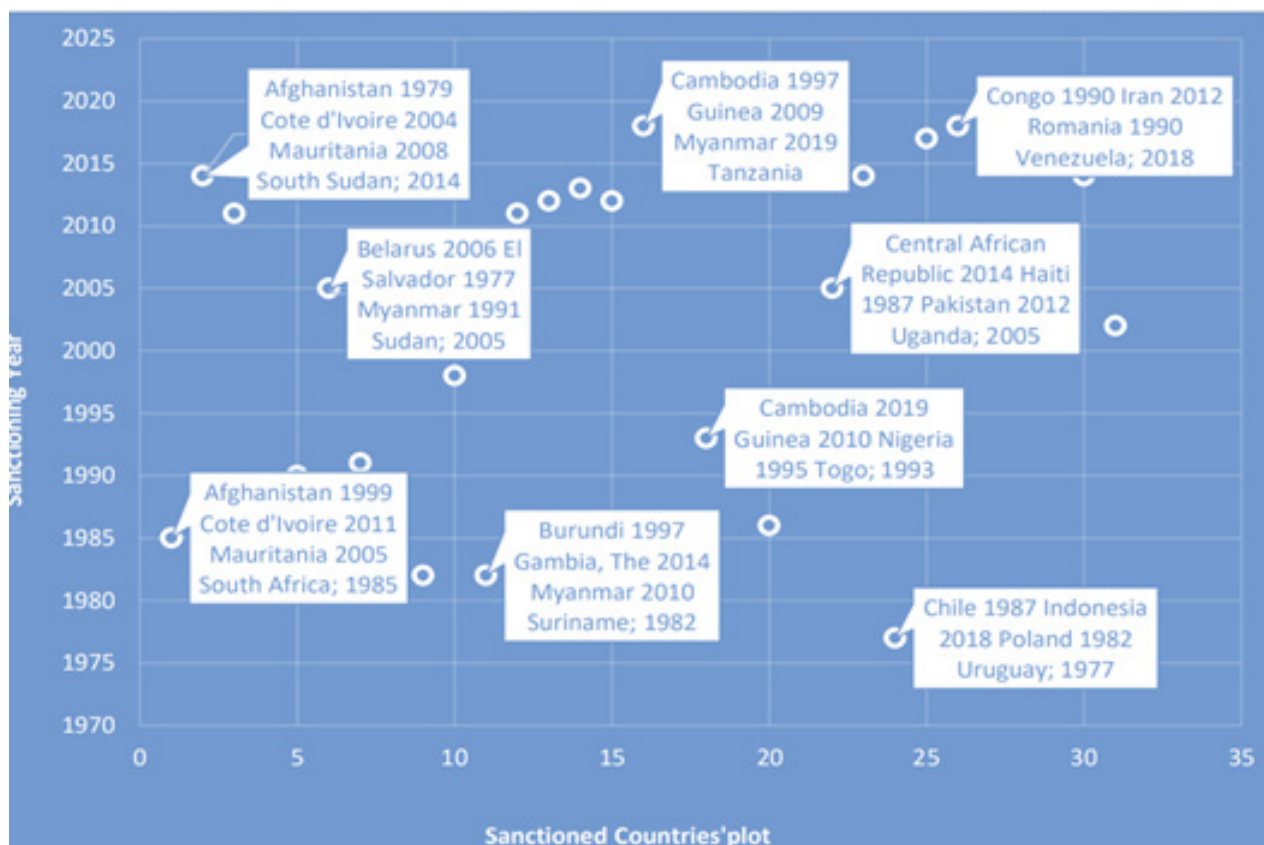
² Жеке тұлғалардың экономикалық және әлеуметтік құқықтары мен бостандықтары // URL: <https://stud.kz/referat/show/37566> (жүгінген күні: 10.09.2024).

Белиз	2018	Иран	1984; 2011; 2012	Суринам	1982; 1998
Бурунди	1996; 1997; 2015; 2016	Ирак	2019	Сирия	2011; 2012; 2013
Камбоджа	1997; 2017; 2018; 2019	Кения	1990	Танзания	2016; 2018
Камерун	1992	Ливия	2011	Того	1992; 1993
Орталық Африка Республикасы	2003; 2013; 2014	Малави	2011	Түркия	1986; 2018
Чили	1979; 1987	Мавритания	2008; 2009	Уганда	2005
ҚХР	1989	Мьянмар	1988; 1989; 1991; 1992; 1996; 1997; 2000; 2003; 2006; 2007; 2010; 2012; 2019	Украина	2014
Конго	1990; 1991; 1992; 2006; 2016	Нигерия	1995; 1996; 2013; 2014	Уругвай	1977
Кот-д'Ивуар	2004; 2005; 2006; 2011	Пәкістан	2007; 2012	Венесуэлла	2015; 2017; 2018; 2019
Египет	2013	Перу	1992	Солтүстік Йемен	2014; 2015
El Salvador	1977; 1979	Польша	1981; 1982	Зимбабве	2002; 2003
Экваторлық Гвинея	1978; 1992; 1993	Румыния	1988; 1990	Эфиопия	1977
Руанда	1994; 2012				

Осы уақыт ішінде әлемде 210-ға жуық экономикалық санкциялар қолданылды. 1976-2019 жылдар аралығында Мьянмаға экономикалық санкциялар 13 рет, одан кейін Гвинея 5 рет, Конго 5 рет ең үлкен қауіп төндірді деп саналады. 1976 жылдан 2019 жылға дейін бүкіл әлем бойынша мақсатты елдерге қатысты енгізілген экономикалық санкциялар төменде 1-диаграммада көрсетілген. Біз 1976 жылдан 2019 жылға дейін әлем елдерінің төрттен біріне жуығы экономикалық санкцияларға ұшырағанын көріп отырмыз. Осы уақыт ішінде БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің мемлекеттері арасында мақсатты елдерге экономикалық санкциялар салуда үлкен алшақтық болды. Шамамен 70 есе экономикалық

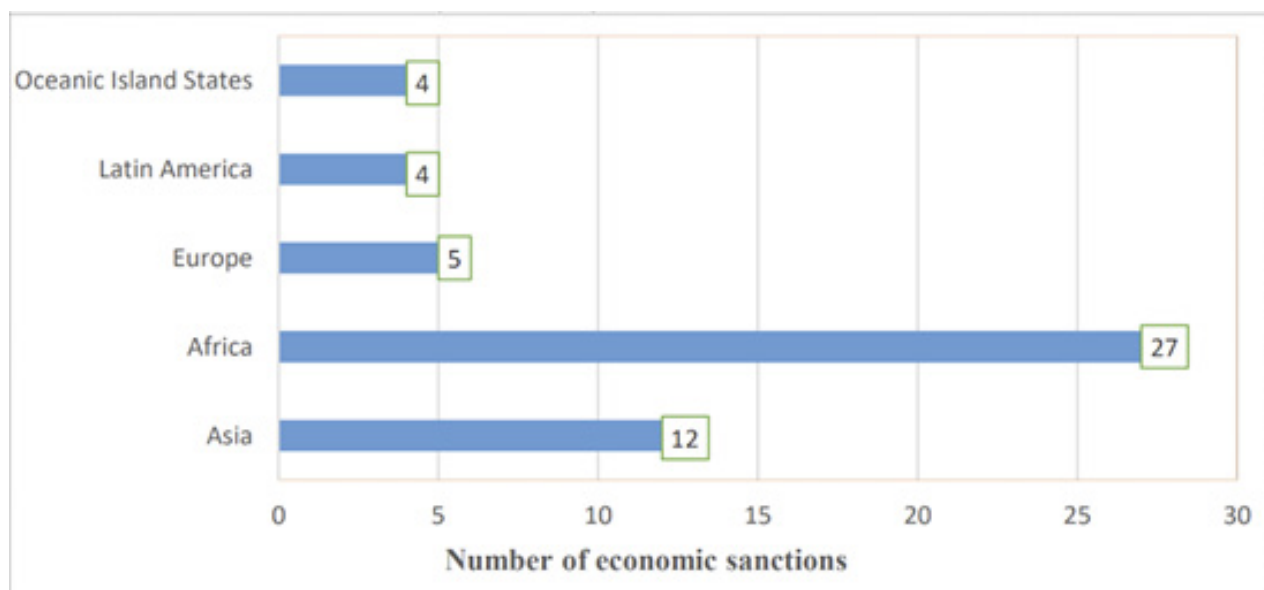
санкцияларды тек АҚШ немесе АҚШ басқа елдермен бірге енгізеді, Франция тек 4 экономикалық санкция енгізілді, Ұлыбритания тек 7 санкция берді, Қытай мен Ресей ешқандай санкция енгізбеді, ал БҰҰ тек 9 экономикалық санкция енгізді. Экономикалық құқықтарды қорғаудың халықаралық тетіктері контекстінде Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі кеңестің (ЭҚБК) рөлі ерекше көрсетілген. БҰҰ-ның бұл органы мүше мемлекеттердің Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт талаптарын сақтауын бақылайды және бағалайды. Мемлекеттік есептерді жүйелі түрде қарау және ұсынымдар беру экономикалық құқықтардың бұзылуына тиім-

ді әрекет етуге мүмкіндік береді.

Кесте 1. 1976 жылдан 2019 жылға дейінгі экономикалық Санкциялар³

2-диаграмма соңғы 44 жылда осы 52 санкцияланған елдің 12-сі Азия аймағынан, 27-сі Африкадан, 5-і Еуропадан, 4-і Латын Америкасынан және 4-і Мұхиттық арал мемлекеттерінен келгенін көрсетеді.

Кесте 2. 1976 жылдан 2019 жылға дейінгі экономикалық Санкциялар (континентальды)²

³ БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің ресми сайты // URL: <https://www.un.org/en/sc/> (жүгінген күні: 10.09.2024).

Азаматтық соғыс, халықаралық келісімшарттардың бұзылуы және мемлекеттік тазарту механизмі салдарынан адам құқықтарының бұзылуы туралы жиі айтылатын Африка елдері басқа континенттермен салыстырғанда соңғы уақытта экономикалық санкциялардың көпшілігін енгізді.

Осы уақыт ішінде енгізілген экономикалық санкциялардың көпшілігі мақсатты мұрагердің мақсаты табысқа жетуіне әкелмеді. 1976-2019 жылдардағы адам құқықтарын қорғауға бағытталған экономикалық санкциялар тек 43 жағдайда ғана сәтті болды және осы уақытқа дейін деректер (Фелбермайр, Кирилах, Сироп-Пулос, Ялчын Және Йотов, 2020) сәтсіздіктердің 25 жағдайын анық көрсетті [2].

Көбінесе «ақылға қонымды санкциялар» деп аталатын экономикалық санкциялар санкцияланған мемлекеттерге қатысты санкция беретін мемлекеттердің болжамды табысына жету үшін басқаша қарастырылады. Бірақ олар мақсатты елдер мен олардың көршілеріне әртүрлі парадоксалды әсер етуіне байланысты олар айтқандай ақылды емес. Кейбір жағдайларда санкциялар күтілетін ықтимал нәтижелерге әкелуі мүмкін болса да, басқа жағдайлардың көпшілігінде олар мақсатты елдердің халқына әсер етіп, олардың табысына, денсаулық сақтау жүйесіне, біліміне және қозғалыс еркіндігіне нұқсан келтіреді (Biersteker, Eckert, Tour info & Chudakova, 2013). Санкция беретін мемлекеттер немесе халықаралық ұйымдар санкцияланған мемлекеттер басшыларының мінез-құлқына немесе шешімдеріне экономикалық санкциялармен әсер етеді деп үміттенеді, бірақ бұл репрессияның күшеюімен бірге халыққа ауыртпалық ретінде

түседі. Бұл көбінесе мақсатты елдермен ғана шектелмейтін адамдардың жан-жақты қайғы-қасіретіне әкеледі, өйткені әлем бұрынғыдан да интеграцияланған және жаһанданған (Герберт, 2022) [3].

Экономикалық санкциялар мақсатты мемлекеттерге олардың сипатына байланысты әр түрлі әсер етеді: санкциялар мен қазірдің өзінде енгізілген санкциялар қаупі. Көптеген зерттеушілер енгізілген экономикалық санкциялар олар қолданылған күтілетін нәтижелерге әкелетінін анықтады, бірақ экономикалық санкциялар қаупі мақсатты елдердегі белгілі бір экономикалық қызметті тоқтата алмады. Көбінесе мұндай қауіптер адам құқықтарын қорғау үшін жағымсыз сыртқы салдарға әкеледі (Морган, Бапат және Кобаяши, 2021). Бірнеше зерттеулер санкцияланған елдердегі адам дамуы индексі мен экономикалық санкциялар арасындағы теріс байланысты көрсетті. Морган, Сиропулос және Йотов (2023) Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі экономикалық санкциялардың эволюциясын және оларды санкциялаушы елдердің белгілі бір мақсатқа жету үшін сыртқы саясат құралы ретінде пайдалануын талқылады. Санкциялар апаттарға дайындық және қалпына келтіру жобаларына шығындарды азайтуға әкеледі (Маклин мен Вханг, 2021) және азық-түлік қауіпсіздігі мен азық-түлік жеткізу тізбегіне әртүрлі реакцияларды көрсетеді (Аллен мен Лекиан, 2013). Екінші жағынан, кейбір зерттеушілер экономикалық санкциялар тыңайтқыштар, пестицидтер, су және электр энергиясы сияқты ауыл шаруашылығына енгізілген ресурстарды жеткізуді қиындататынын анықтады, бұл санкцияланған

мемлекеттерде «азық-түлік тапшылығына» айтарлықтай ықпал етеді (Aita, 2020; Кабалира, 2021). Экономикалық санкцияларды енгізу мақсатты елдерде көптеген қиындықтар туғызады. Олар басқа елдердің шабуылына ұшырауы мүмкін (Петерсон және Дрюри, 2011). Санкцияланған мемлекеттердегі тәртіп жағдайы әртүрлі қарулы күштер немесе қарулы көтерілістер арасындағы ішкі хаос пен қақтығыстармен шиеленіседі (Хултман және Пексен, 2017). Сонымен қатар, Санкциялар кейбір алыпсатарлар тудырған Елеулі этносаралық қақтығыстарға әкелуі мүмкін (Лю және Сюй, 2017). Осының нәтижесінде ішкі қарулы топтарды қаржыландыру және қолдау күшейіп, мақсатты елдердегі терроризм мен қылмыс жағдайының нашарлауына ықпал етеді (Альтман және Гирш, 2022; Баланов, 2017). Нәтижесінде, елдегі тәртіп жағдайын бақылауға алу үшін санкцияланған елдің көшбасшысының халыққа қатысты репрессия деңгейін күшейту ықтималдығы 25% жоғары (Вуд, 2008). Сонымен қатар, басқарушы көшбасшы немесе партия көпшілікті және наразылықтарды тоқтату үшін мемлекеттік бандаларға немесе бұзақыларға қолдау көрсете алады (Андреас, 2005). Санкциялар әйелдерді еңбек нарығынан шығаруға ықпал етеді және муж жұмыс күшіне деген сұранысты тудырады, бұл әйелдердің құқықтары мен әйелдердің теңдігін бұзу қаупін арттырады (Фатолло-Неджд, 2014), сонымен қатар ұлдардың қыздарға білім беруден басымдығына ықпал етеді [4, 155-б.].

Иран, Ирак, Куба, Гаити, Никарагуа, Ауғанстан және Бурунди сияқты елдерге салынған экономикалық санкциялар әл-

ауқат пен денсаулық сақтау мәселелерін күшейтеді.

Farzanegan, Mohammadikhab-zaban және Sadeghi (2015) зерттеулері мұнай санкцияларының Ирандағы макроэкономика мен үй шаруашылықтарының әл-ауқатына әсерін зерттеді. Олар деректерді талдау үшін жалпы тепе-теңдік моделін (GE) және әлеуметтік есепке алу матрицасын қолданды. Нәтижелер экономикалық санкциялар ауылдық және қалалық аудандардағы үй шаруашылықтарының кірістеріне, сондай-ақ жалпы Иран экономикасына теріс әсер еткенін көрсетті [3].

Хафнер-Бертон (2005) экономикалық санкциялардың адам құқықтарын қорғауға әсері туралы балама көзқарас ұсынды. Ол адам құқықтарын жақсарту шарттарын қамтитын артықшылықты сауда келісімдеріне (РТА) қол қойған елдер санкциялардан туындаған жағдайларды бақылау үшін қатаң шаралар қолданбайды деп сендірді. Осылайша, РТА санкцияланған мемлекеттердің тұрғындарына қатысты қуғын-сүргін деңгейінің төмендеуіне ықпал етеді [5, 594-б.].

Экономикалық санкциялардың экономикалық құқықтарды күшейтетіні туралы нақты дәлелдер бар (Lektzian & Mkrtchian, 2021), сондай-ақ мақсатты елдердегі адам құқықтары туралы ереже (Carneiro & Apolinario, 2016). Алайда, кейбір зерттеушілер бұл байланысқа қарсы шығып, алдыңғы зерттеулерде эндогендік проблема болуы мүмкін деп мәлімдеді. Олар санкциялар мен адам құқықтары арасында байланыс жоқ деп мәлімдейді (Gutmann, Neuenkirch & Neumeier, 2020).

Экономикалық санкциялар туралы зерттеулер (Peterson, 2014; Carneiro, 2014) көршілес немесе

соған ұқсас елдерде адам құқықтарын қорғаудың оң салдарын анықтады. Теріс әсерлер мен сілкіністердің ауқымы көрші елдердің билеуші элиталарының хабардарлығын арттырады.

Hufbauer, Schott және Elliot (1985) үлкен үлгі мысалында Санкциялар 34% жағдайда күтілетін нәтижелерге оң әсер ететінін анықтады. Алайда, Pape (1998) сол үлгіні қолдана отырып, экономикалық санкциялардың табысы 5% ғана екенін анықтады [6].

Алайда, экономикалық адам құқықтарын сақтау мәселесі экономикалық санкцияларды қолдану жағдайында ерекше өзекті бола бастайды. Санкциялар мен адам құқықтары арасындағы күрделі динамика мұқият талдауды қажет етеді. Маңызды аспект - санкциялардың бейбіт тұрғындарға әсерін бағалау және саяси қысым мен экономикалық құқықтарды қорғау арасындағы теңгерімді табу. Бұл саладағы халықаралық тетіктердің жұмысы жағымсыз салдарды барынша азайтуға және саяси мүдделер мен адам құқықтарын сақтау арасындағы әділ тепе-теңдікті орнатуға бағытталған.

Экономикалық санкциялар саяси және экономикалық қысым жасау құралы ретінде адамның экономикалық құқықтарына айтарлықтай әсер етеді. Бұл әсердің оң және теріс жақтарын қарастырайық [7].

Экономикалық санкциялар халықаралық құқықтық нормаларды бұзатын елдер немесе режимдер үшін мәжбүрлеу құралы бола алады. Санкциялар тудыратын қысым халықаралық стандарттарға сәйкес саясаттар мен тәжірибелердегі өзгерістерді ынталандыруы мүмкін.

Экономикалық санкциялар адам құқықтарын жүйелі түрде бұза-

тын үкіметтердің қаржылық ресурстарын қысқартуы мүмкін. Бұл мұндай әрекеттерді қолдау және саясатты өзгертуге ынталандыру үшін ресурстардың азаюына әкелуі мүмкін.

Теріс аспектілері:

Экономикалық санкцияларды қолданудың негізгі жағымсыз аспектілерінің бірі олардың қарапайым азаматтарға әсері болып табылады. Сауда және қаржылық шектеулер бағаның өсуіне, өмір сүру деңгейінің төмендеуіне және әлеуметтік-экономикалық жағдайдың нашарлауына әкелуі мүмкін.

Экономикалық санкциялар медициналық жабдықтар мен дәрі-дәрмектерді импорттауға кедергілер тудыруы мүмкін, бұл сапалы медициналық көмекке қол жеткізудің шектелуіне және халықтың денсаулығының нашарлауына әкелуі мүмкін.

Санкциялардың үздіксіз әсері, әсіресе халқы қазірдің өзінде осал елдер жағдайында, гуманитарлық дағдарыс қаупін тудыруы мүмкін. Азық-түлік, су және негізгі тауарлардың болмауы азаматтар үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

Тұтастай алғанда, экономикалық санкциялардың экономикалық адам құқықтарына әсері мәселесі саяси мақсаттарға қол жеткізу мен азаматтардың негізгі құқықтары мен қажеттіліктерін сақтау арасындағы мұқият теңгерімді талап етеді. Неғұрлым нақты және мақсатты шараларды әзірлеу экономикалық санкцияларды қолданудың халықаралық стратегиясын әзірлеудің маңызды аспектісіне айналуға.

Қазіргі әлемде экономикалық санкциялар әртүрлі қақтығыстар жағдайында халықаралық сая-

сат құралдарының құрамдас бөлігіне айналуға. Экономикалық санкциялардың әлемнің әртүрлі аймақтарындағы экономикалық адам құқықтарына қалай әсер ететінін талдау үшін бірнеше мысалды қарастырайық.

1. Ресей Федерациясы:

Украинадағы оқиғаларға жауап ретінде АҚШ пен Еуроодақ Ресейге қарсы кең ауқымды экономикалық санкциялар енгізді, оның ішінде қаржы секторындағы шектеулер мен энергетика секторына технологияны жеткізуге тыйым салынды.

Санкциялар Ресей басшылығына Украинаға қатысты саясатын қайта қарауға қысым жасады. Алайда, санкциялар экономикадағы шектеулерге, валюта бағамының нашарлауына және кейбір азаматтардың өмір сүру деңгейінің төмендеуіне де әкелді.

2. Солтүстік Корея:

Солтүстік Кореяның ядролық сынақтарына жауап ретінде БҰҰ-ның бірнеше жылдарға созылған санкциялары сауда және қаржылық операцияларды шектейді.

Санкциялар Солтүстік Кореяның ядролық қару жасау мүмкіндігін шектеуге бағытталған. Дегенмен, олар гуманитарлық көмекті жеткізуге және жалпы халыққа әсер етуге кедергі келтіруі мүмкін.

3. Иран:

Иранға қарсы көпжақты санкциялар оның ядролық бағдарламасына байланысты салынды. 2015 жылғы келісімде санкцияларды жеңілдету қарастырылған, бірақ олар 2018 жылы қайтадан күшейтілді.

Санкциялар Иранның ядролық қауіпсіздік жөніндегі халықаралық міндеттемелерді сақтауға ынталандыруы мүмкін. Дегенмен, олар

инфляцияны тудыру және белгілі бір тауарлар мен қызметтерге қол жеткізуді шектеу арқылы ел экономикасына әсер етеді [7].

Қорытынды

Экономикалық санкциялар саяси мақсаттарға қол жеткізе алады, бірақ олардың адам құқықтарына әсері мұқият тепе-теңдікті қажет етеді.

Азаматтарға кері әсер ету және маңызды қызметтерге қол жеткізуді шектеу санкцияларды қолдану кезінде гуманитарлық ойларды ескеру қажеттігін көрсетеді.

Осы жағдайлық зерттеулердің нәтижелері экономикалық санкцияларды әзірлеу және жүзеге асыру кезінде олардың экономикалық адам құқықтарына әсерін ескере отырып, әрбір жағдайдың нақты жағдайларын талдаудың маңыздылығын көрсетеді.

Экономикалық санкциялардың экономикалық адам құқықтарына әсерін қарастыра отырып, бұл мәселенің күрделі және көп қырлы екені белгілі болады. Экономикалық санкциялар саяси қысымның құралы бола отырып, адам құқықтары мен мүдделерін қорғау тұрғысында оң және теріс жақтары бар.

Экономикалық санкциялар белгілі бір жағдайларда халықаралық құқықтық нормалар мен стандарттарды сақтауды қамтамасыз етудің тиімді тетігі болып шығады.

Адам құқықтарын бұзушыларға әсері: Санкциялар адам құқықтарын жүйелі түрде бұзатын үкіметтерге немесе режимдерге өз саясатын өзгерту үшін қысым көрсетуі мүмкін⁴.

Сауда мен қаржыны шектеу, бағаның өсуі және өмір сүру деңгейінің төмендеуі түріндегі санк-

⁴ Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/>

циялардың бейбіт тұрғындарға кері әсері.

Маңызды қызметтерге қол жеткізуді шектеу: Санкциялар денсаулық сақтау, білім беру және басқа да маңызды қызметтерге қол жеткізуге кедергілер тудыруы мүмкін.

Санкцияларды қолдану гуманитарлық аспектілерді ескеретін және олардың азаматтық халыққа теріс әсер етуіне жол бермейтін сараланған тәсілмен қатар жүруі керек.

Санкцияларды енгізу және қолдау уақтылы түзету мақсатында олардың экономикалық адам құқықтарына әсерін тұрақты мониторингпен және бағалаумен қатар жүруі керек.

Санкциялар саясаты диалогты белсенді іздеумен және саяси және құқықтық мүдделерді теңестіретін қақтығыстарды дипломатиялық жолмен шешумен қатар жүруі керек.

Қақтығыстарды шешу және адам құқықтарын қорғау халықаралық ынтымақтастық пен әртүрлі елдер мен ұйымдардың келісілген әрекеттері арқылы тиімдірек болады.

Жалпы алғанда, халықаралық қақтығыстарда экономикалық санкцияларды тиімді пайдалану адамның экономикалық құқықтарын құрметтеу және қорғаумен саяси мақсаттарды теңестіруді талап етеді. Осы тепе-теңдікке қол жеткізуде халықаралық тұрақтылық пен әділеттілікті қолдау шараларын жүйелі түрде талдау және түзету басты рөл атқарады.

Бұл жұмыста экономикалық санкциялардың адам құқықтарын қорғауға әсері зерттелді. Регрессиялық талдау үшін реттелген логит моделі қолданылды, ал нәтижелердің тұрақтылығын тек-

серу үшін реттелген тесу моделі қолданылды. Регрессия нәтижелері әр түрлі модельдер бойынша тұрақты, сәйкес келмейтін және дәйекті болып шықты.

Эмпирикалық талдау көрсеткендей, экономикалық санкциялар мақсатты елдердегі адам құқықтарының жағдайын нашарлатады. Санкциялар енгізетін елдер мен ұйымдар адам құқықтары жағдайын жақсартуға бағытталған деп мәлімдегенімен, зерттеу нәтижелері бұл талапты жоққа шығарады. Жұмыс көрсеткендей, экономикалық санкциялар санкцияларға ұшыраған елдердегі адам құқықтарын қорғауды күшейтеді. Осылайша, нөлдік гипотеза 0,01 маңыздылық деңгейінде қабылданбады және нәтижелер балама гипотезаны қолдайды.

Талдау сонымен қатар жан басына шаққандағы ЖІӨ, халық саны, демократия деңгейі және азаматтық соғыстың болуы сияқты бақылау айнымалыларын қамтыды. Бұл айнымалылар бізді қызықтыратын тәуелсіз айнымалының әсерін дәл анықтауға мүмкіндік беретін күтілетін белгілер мен маңыздылық деңгейлерін көрсетті.

Алынған нәтижелерге сүйене отырып, авторлар санкциялар енгізетін елдердің саясаткерлеріне және Халықаралық ұйымдарға экономикалық санкцияларды сыртқы саясат құралы ретінде қайта қарауды және қайта бағалауды ұсынады. Экономикалық санкцияларды оңай қол жетімді құрал ретінде қолдану және енгізу мақсатты елдердегі адам құқықтарының жағдайын нашарлатады, бұл оларды қолданудың дұрыстығына күмән келтіреді. Санкцияларды енгізу билік немесе санкция беретін елдер ұсынған адам құқықтарын

бұзды деген айыптаулармен ақталады. Алайда, санкцияланған елдердің халқы экономикалық санкциялардан зардап шегеді, бұл санкцияларды кез-келген елге қолданар алдында олардың негізділігін тексеру қажеттілігі туралы мәселе туғызады [8, 359-б.].

Нәтижелер әртүрлі көздерден алынған қол жетімді деректерге негізделген. Кейбір жағдайларда деректерде Бос орындар бар және басқа нәтижелерді алу үшін басқа әдістерді қолдануға болады. Дегенмен, авторлардың пікірінше, категориялық тәуелді айнымалыны талдау үшін жұмыста ең қолайлы модель қолданылды. Осылай-

ша, зерттеу нәтижелері саясаткерлер мен зерттеушілерді экономикалық санкцияларды қайта қарастыруға итермелеуі мүмкін. Экономикалық санкциялар тақырыбымен одан әрі жұмыс істеуді жоспарлап отырған зерттеушілер бұл жұмысты анықтама ретінде қолдана алады және оның нәтижелерін өз зерттеулерінде қолдана алады.

Сонымен қатар, елдерді аймақтар мен кірістер топтары бойынша саралау, сондай-ақ экономикалық санкциялардың осы елдердегі адам құқықтары жағдайына салыстырмалы әсерін көрсету үшін үлкен әлеует бар.

Әдебиеттің тізімі:

1. Енин М.А. О соотношении понятий «санкции» и «принудительные меры» в международном праве // Иркутск: Отечественная юриспруденция, 2016. № 10. С. 56–57.
2. Rima Akter, Rabiul Hossain. The impact of economic sanctions on human rights protection: a critical examination of targeted countries. Available from: https://www.researchgate.net/publication/370805096_THE_IMPACT_OF_ECONOMIC_SANCTIONS_ON_HUMAN_RIGHTS_PROTECTION_A_CRITICAL_EXAMINATION_OF_TARGETED_COUNTRIES (date of reference: 08.09.2024).
3. Farzanegan, Mohammad Reza, Mohammadikhabbazan, Mohammad, Sadeghi Hossein. Effect of oil sanctions on the macroeconomic and household welfare in Iran: New evidence from a CGE model. Available from: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/109685/1/818197900.pdf> (date of reference: 10.09.2024).
4. Кононова К.О. Санкционные резолюции Совета Безопасности ООН и их имплементация в национальных правовых системах государств-членов. М.: Волтерс Клувер, 2010. 288 с.
5. Emilie M., Hafner-Burton. Trading Human Rights: How Preferential Trade Agreements Influence Government Repression. International Organization. London: Routledge, 2008. p. 623.
6. Gabriel Felbermayr, The Global Sanctions Data Base. Available from: https://www.researchgate.net/publication/342551068_The_Global_Sanctions_Data_Base (date of reference: 10.09.2024).
7. Altmann T., & Giersch J. Sanctioned terror: economic sanctions and more effective terrorism. International Politics. Available from: https://www.researchgate.net/publication/352360932_Sanctioned_terror_economic_sanctions_and_more_effective_terrorism (date of reference: 10.09.2024).
8. Климова Н.И. «Экономика санкций» как область научных исследований: теоретические основы и положения // Фундаментальные исследования. 2016. №5-2. С.357–361.

© Ж. Канаткызы¹, К.Ж. Алтаева², Ш.Қ. Ергөбек³, 2025

^{1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

³Казахская национальная академия искусств имени Т. Жургенова, Алматы, Казахстан
(e-mail: ¹zhuldyzkanatkyzy922@gmail.com; ²kamilya_a1983@mail.ru; ³shyngys.ergobek@mail.ru)

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ САНКЦИЙ НА СОБЛЮДЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНФЛИКТАХ

Аннотация. В статье рассматривается сложный вопрос о влиянии экономических санкций на соблюдение экономических прав человека в условиях международных конфликтов. Санкции, применяемые в качестве инструмента внешней политики, часто приводят к непредвиденным последствиям для мирных жителей, нарушая их право на доступ к уровню жизни, продовольствию, здравоохранению, образованию и другим экономическим благам.

В статье анализируется неоднозначность применения санкций: с одной стороны, они могут быть направлены на прекращение военных действий и защиту прав человека, с другой стороны, они способствуют экономическому спаду, росту бедности, нарушению продовольственной безопасности и ухудшению условий жизни.

Авторы рассматривают различные подходы к проблеме, анализируют примеры применения санкций в различных конфликтах, а также изучает механизмы снижения негативного воздействия санкций на мирное население. В статье подчеркивается необходимость более детального правового анализа целесообразности применения санкций, а также разработки механизмов обеспечения соблюдения экономических прав человека при их введении.

Авторы также рассматривают проблему равномерного распределения бремени санкций, от которого часто страдает бедное и уязвимое население, в то время как богатые и влиятельные лица могут использовать пробелы в системе санкций в своих интересах.

В заключение авторы предлагают ряд рекомендаций по оптимизации применения экономических санкций, направленных на минимизацию их негативных последствий для гражданского населения. В частности, авторы предлагают усилить международное сотрудничество в области гуманитарной помощи и разработать механизмы эффективного контроля и контроля за применением санкций для обеспечения их соответствия международному праву и защиты прав человека.

Ключевые слова: экономические санкции, международные конфликты, права человека, экономические права человека, международное право.

© Zh. Kanatkyzy¹, K.Zh. Altayeva², Sh.K. Ergobek³, 2025

^{1,2} al-Farabi named after Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³ Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan
(e-mail: ¹zhuldyzkanatkyzy922@gmail.com; ²kamilya_a1983@mail.ru; ³shyngys.ergobek@mail.ru)

THE IMPACT OF ECONOMIC SANCTIONS ON THE OBSERVANCE OF ECONOMIC HUMAN RIGHTS IN INTERNATIONAL CONFLICTS

Abstract. The article examines the complex issue of the impact of economic sanctions on the observance of economic human rights in the context of international conflicts. Sanctions, used as a foreign policy tool, often lead to unforeseen consequences for civilians, violating their right to access to living standards, food, health, education and other economic benefits.

The article analyzes the ambiguity of the application of sanctions: on the one hand, they can be aimed at ending hostilities and protecting human rights, on the other hand, they contribute to economic recession, increased poverty, food insecurity and deterioration of living conditions.

The authors examines various approaches to the problem, analyzes examples of the use of sanctions in various conflicts, and also studies mechanisms to reduce the negative impact of sanctions on civilians. The article emphasizes the need for a more detailed legal analysis of the expediency of applying sanctions, as well as the development of mechanisms to ensure respect for economic human rights when they are imposed.

The authors also examines the problem of evenly distributing the burden of sanctions, which often affects the poor and vulnerable population, while rich and influential people can use gaps in the sanctions system to their advantage.

In conclusion, the authors offers a number of recommendations on optimizing the application of economic sanctions aimed at minimizing their negative consequences for the civilian population. In particular, the authors suggests strengthening international cooperation in the field of humanitarian assistance and developing mechanisms for effective monitoring and control over the application of sanctions to ensure their compliance with international law and the protection of human rights.

Keywords: economic sanctions, international conflicts, human rights, economic human rights, international law.

References:

1. Yenin M.A. O sootnoshenii ponjatiy «sanktsii» i «prinuditelnye mery» v mezhdunarodnom prave // Irkutsk: Otechestvennaja jurisprudentsiya, 2016. № 10. S. 56–57.
2. Rima Akter, Rabiul Hossain. The impact of economic sanctions on human rights protection: a critical examination of targeted countries. Available from: https://www.researchgate.net/publication/370805096_THE_IMPACT_OF_ECONOMIC_SANCTIONS_ON_HUMAN_RIGHTS_PROTECTION_A_CRITICAL_EXAMINATION_OF_TARGETED_COUNTRIES (date of reference: 08.09.2024).
3. Farzanegan, Mohammad Reza, Mohammadikhabbazan, Mohammad, Sadeghi Hossein. Effect of oil sanctions on the macroeconomic and household welfare in Iran: New evidence from a CGE model. Available from: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/109685/1/818197900.pdf> (date of reference: 10.09.2024).
4. Kononova K.O. Sanktsionnye rezolyutsii Soveta Bezopasnosti OON i ih implementatsiya v natsionalnyh pravovyh sistemah gosudarstv-chlenov. M.: Volters Kluver, 2010. 288 s.
5. Emilie M., Hafner-Burton. Trading Human Rights: How Preferential Trade Agreements Influence Government Repression. International Organization. London: Routledge, 2008. p. 623.
6. Gabriel Felbermayr, The Global Sanctions Data Base. Available from: https://www.researchgate.net/publication/342551068_The_Global_Sanctions_Data_Base (date of reference: 10.09.2024).
7. Altmann T., & Giersch J. Sanctioned terror: economic sanctions and more effective terrorism. International Politics. Available from: https://www.researchgate.net/publication/352360932_Sanctioned_terror_economic_sanctions_and_more_effective_terrorism (date of reference: 10.09.2024).
8. Klimova N.I. «Ekonomika sanktsiy» kak oblast nauchnyh issledovaniy: teoreticheskie osnovy i polozheniya // Fundamentalnye issledovaniya. 2016. №5-2. S. 357–361.

Авторлар туралы мәліметтер:

Қанатқызы Жұлдыз - хат-хабарларға арналған автор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті халықаралық қатынастар факультетінің магистранты, әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7661-4945>;

e-mail: zhuldyzkanatkyzy922@gmail.com.

Алтаева Камиля Жакипбековна - PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті халықаралық қатынастар факультетінің халықаралық құқық кафедрасының қауымдастырылған профессоры, әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3274-1300>;

Researcher ID WOS: N-4676-2014;

Scopus Author ID: 55975455000;

e-mail: kamilya_a1983@mail.ru.

Ергөбек Шыңғыс Құлбекұлы - заң ғылымдарының кандидаты, Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының қауымдастырылған профессоры, Панфилов көшесі, 127, 050000, Алматы, Қазақстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4874-9830>;

Scopus Author ID: 55976011700;

e-mail: shyngys.ergobek@mail.ru.

Алғыс. Авторлар сарапшылық пікірі мен сындарлы көзқарасы үшін рецензенттерге алғыс білдіреді.

Дәйексөз келтіру үшін. Қанатқызы Ж., Алтаева К.Ж., Ергөбек Ш.Қ. Экономикалық санкциялардың халықаралық қақтығыстардағы адамның экономикалық құқықтарының сақталуына әсері // Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы. Ғылыми-құқықтық журнал. 2025;80(4): DOI – https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_330.

Авторлардың қосқан үлесі:

Қанатқызы Ж. - хат-хабарларға арналған автор мақаланың кіріспесі мен қорытынды бөлімін жазды. Ғылыми тұжырымдаманы әзірледі, әдеби көздерді зерттеді. Жалпы редакциялау және мәтінді өңдеу жұмыстарын жүргізді.

Алтаева К.Ж. - зерттеу әдістемесін әзірлеуге жауапты болды. Статистикалық деректерді өңдеді және талдау жүргізді. Мақаланың қорытынды нұсқасын бекітті, сонымен қатар транслитерация және авторлар туралы ақпаратты рәсімдеді.

Ергөбек Ш.Қ. - зерттеу нәтижелері мен талқылау бөлімін дайындады. Мақаланың визуализациясына (кестелер, диаграммалар) жауапты болды. Зерттеу барысында қажетті ресурстармен қамтамасыз етті және пайдаланылған әдебиеттер тізімін рәсімдеді.

Мүдделер қақтығысы туралы ақпарат. Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын туралы мәлімдейді.

Қаржыландыру көзі. Авторлар зерттеу жүргізу кезінде қаржыландырудың жоқтығын туралы мәлімдейді.

Мақала редакцияға 11.10.2024 келіп түсті; рецензиялаудан 03.04.2025 кейін келіп түсті; басып шығаруға қабылданды: 23.12.2025.

Авторлар қолжазбаның соңғы нұсқасын оқып, мақұлдады.

Сведения об авторах:

Қанатқызы Жұлдыз - автор для корреспонденции, магистрант факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7661-4945>;

e-mail: zhuldyzkanatkyzy922@gmail.com.

Алтаева Камиля Жакипбековна - доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры международного права факультета международных отношений Казахского

национального университета имени аль-Фараби, проспект аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3274-1300>;

Researcher ID WOS: N-4676-2014;

Scopus Author ID: 55975455000;

e-mail: kamilya_a1983@mail.ru.

Ергөбек Шыңғыс Құлбекұлы - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор Казахской национальной академии искусств им. Т.Жургенова, улица Панфилова, 127, 050000, Алматы, Казахстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4874-9830>;

Scopus Author ID: 55976011700;

e-mail: shyngys.ergobek@mail.ru.

Благодарности. Авторы выражают благодарность рецензентам за экспертное мнение и конструктивный подход.

Для цитирования. Қанатқызы Ж., Алтаева К.Ж., Ергөбек Ш.Қ. Влияние экономических санкций на соблюдение экономических прав человека в международных конфликтах // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. Научно-правовой журнал. 2025;80(4): DOI – https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_330.

Вклад авторов:

Қанатқызы Ж. - автор для корреспонденции написала вводную часть и заключение статьи. Разработала научную концепцию, исследовала литературные источники. Провела общую редакцию и обработку текста.

Алтаева К.Ж. - отвечала за разработку методологии исследования. Обработала статистические данные и провела анализ. Утвердила окончательный вариант статьи, а также оформила транслитерацию и информацию об авторах.

Ергөбек Ш.Қ. - подготовил раздел с результатами исследования и обсуждением. Отвечал за визуализацию статьи (таблицы, диаграммы). Обеспечил необходимыми ресурсами в ходе исследования и оформил список использованной литературы.

Информация о конфликте интересов. Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Источник финансирования. Авторы заявляют об отсутствии финансирования при проведении исследования.

Статья поступила в редакцию 11.10.2024; поступила после рецензирования 03.04.2025; принята в печать: 23.12.2025.

Авторы прочитали и одобрили окончательный вариант рукописи.

Information about authors:

Kanatkyzy Zhuldyz - corresponding author, master's student of the Faculty of international relations of al-Farabi Kazakh National University, 71, al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7661-4945>;

e-mail: zhuldyzkanatkyzy922@gmail.com.

Altayeva Kamilya Zhakipbekovna - PhD, Associate Professor of the Department of International Law Faculty of international relations al-Farabi Kazakh National University, 71, al-Farabi Avenue, 050040, Almaty, Kazakhstan.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3274-1300>;

Researcher ID WOS: N-4676-2014;

Scopus Author ID: 55975455000;

e-mail: kamilya_a1983@mail.ru.

Ergobek Shyngys Kulbekuly - PhD, Associate Professor of the Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov, 127, Panfilov Street, 050000, Almaty, Kazakhstan.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4874-9830>;
Scopus Author ID: 55976011700;
e-mail: shyngys.ergobek@mail.ru.

Acknowledgements. The authors would like to express their gratitude to the reviewers for their expert opinions and constructive feedback.

For citation: Kanatkyzy Zh., Altayeva K.Zh., Ergobek Sh.K. The impact of economic sanctions on the observance of economic human rights in international conflicts // Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan. Scientific and legal journal. 2025;80(4): DOI – https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_330.

Contribution of the authors:

Kanatkyzy Zh. - corresponding author wrote the introduction and conclusion sections of the article. Developed the scientific concept, and researched literary sources. Conducted general editing and text processing.

Altaeva K.Zh. - was responsible for developing the research methodology. Processed statistical data and conducted analysis. Approved the final version of the article, and also prepared the transliteration and information about the authors.

Ergobek Sh.K. - prepared the research results and discussion section. Was responsible for the visualization of the article (tables, diagrams). Provided the necessary resources during the research and formatted the list of references.

Conflict of interest statement. The authors declares that there is no conflict of interest.

Funding. The autor received no specific funding for this work.

Received 11.10.2024; revised 03.04.2025; accepted for publication: 23.12.2025.

The authors has read and approved the final manuscript.